

LOGISTIK TERMINLARNING LEKSIK XUSUSIYATLARI

Xasanova Aqida Raximjon qizi

O'zbekiston Davlat Jahon Tillar Universiteti magistranti

Logistik terminlarning leksik xususiyatlari deganda ularning ya'ni terminlarning asl ma'nolarini tushuniladi. Shunday ekan, keltirilgan terminlar quyidagicha ma'nolarga ega:

PU – pick up – yukni olish manzili

Del – delivery – yukni yetkizish manzili

Ingliz tilida ham o'zbek tilida ham logistika sohasiga oid so'zlar barchasi bir xil terminlardan foydalanib ish olib boriladi. O'zbek logistikasidagi so'zlar ingliz logistikasi bn bir xilligining asosiy sababi, ingliz logistik terminlarning ommalashib ketganligi desak bo'ladi.

O'zbek tili ilmiy terminologiyasida terminlarning uch turi farqlanadi:

1) tarixiy-an'anaviy terminlar. Ushbu turga taalluqli leksemalar juda qadimdan termin vazifasida qo'llanib keladi va o'zbek terminologiyasining o'zagini tashkil qiladi. Masalan, to 'siq, yulduz, soliq, kirim, pul, oldi-sotti, so 'roq, tomir (tib. arteriya), oqsillar (tib. belok, belki), isitma (tib. lixoradka) singari ko'pgina terminlar shular sirasidandir;

2) terminologik tizimning boyishiga bois bo'lgan nisbatan yangi termin-o'zlashmalar: skaner, sayt, karate, Internet auksion, tomografiya, spektr, respirator, psixolingvistika, pragmatika, lingvokulturologiya, semema, parodontoz, bakteriya, videotelefon, katapult, radiolokator, tatami, pley-off, gravatizatsiya, spagetizatsiya, transgender, freym, geshtalt, konsept, disskurs, lemmatizatsiya va sh.k.;

3) o'zbek tili so'z yasovchi qoliplari negizida hosil qilingan terminlarni ikki guruhga taqsimlash mumkin: a) ona tili materiallari negizida paydo bolgan terminlar: bog'lovchi, to'ldiruvchi, kesim, tenglik, qayta saylov, to'lov, boshqaruv, bo'g'ilish (tib. asfiksiya), titrash (tib. trepetaniya), boshqarma, yasama ('til. derivat), qo'nish, qurilma, ko'chish (til. transpozitsiya), suzg'ich, yutgich (harbj, ikkilamchi bozor; qo'shimcha qiymat solig'i, terma jamoa va sh.k.; b) o'zlashmalar ishtirokida yuzaga kelgan terminlar: raketaeltgich (raketanosets), avtomobilsozlik (avtomobilostroyeniye), raketaso'zlik (raketostroyeniye), eshlonlashtirish (eshelonirovaniye), shturmchi (shturmovik), shifrlash (shifrovaniye), kompyuterlashtirish (kompyuterizatsiya), kateterlash (kateterizatsiya), bombaqidirgich (bomboiskatel), dzyudochi (dzyudoist), signalchi (signalist; signalshik), minalashtirish (minirovaniye), dislokatsiyalash (dislokatsiya) va sh.k.

Logistika sohasiga oid terminlarni termin – o'zlashmalar guruhiga kiritish mumkin bo'ladi.

Bir nechta logistik terminlarni ko'rib chiqamiz.

– PU, pick up

– DEL, delivery

– RC, rate confirmation

– BOL, Bill of Lading

– POD, proof of delivery.

Boshqa tillarda kuzatilgani kabi o'zbek tili terminologik leksikasi asl o'zbekcha (turkcha), o'zlashma (sug'dcha, xitoycha, arabcha, forsha – tojikcha, m o'g'ulcha, ruscha-baynalmilal), sodda, oddiy, barcha tomonidan kunda ishlatiladigan va azaldan qo'llanishda bo'lgan umumadabiy til so'z yasash modellari hamda termin yasash qoliplari asosida shakllangan. Shuni alohida urg'ulash kerakki, o'zbek tilining hozirgi soha terminologiyasi sistemasida nisbatan ancha keyin yuzaga chiqqan terminlar safida qadimgi turkiy til, eski turkiy til va eski o'zbek adabiy tilida qayd etilgan leksik birliklarning mavjudligi muhim ahamiyatga molikdir. Ijtimoiy-iqtisodiy va sotsial-siyosiy jabhalarga doir hodisa va tushunchalarni ifodalovchi ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy terminologiya xalq kundalik hayotida sodir bo'luvchi turfa voqea va hodisalar bilan yaqindan bog'langan. Davlatning siyosiy-ma'muriy qurilishi, tashqi siyosiy faoliyati, ijtimoiy tuzilishi va sinfiy tabaqalanishi, jamiyat a'zolariaro savdo-moliyaviy munosabatlar bilan mustahkam aloqaga ega ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy terminologiya tizimidagi leksik-semantik guruhlariga kiruvchi termin hamda termin-birikmalar o'zbek tili lug'at tarkibini to'ldirgan va boyitgan.

Terminologiyaga kiritilgan umumadabiy leksik birliklarning ma'lum qismi o'z ma'nosini saqlab qolgan holda ishlatiladi: ildiz, suv, shamol, dengiz, daiyo, oy, quyosh, bug'doy, tol, uzum, shimoljanub, yet: ayg'ir, baliq va sh.k. Bu o'ta keng qamrovli leksika qatlami bo'lib, mavzu jihatdan jamiyat, inson, tabiat, ekologiya, hayvonot (fauna) va o'simlik dunyosi (flora) bilan mustahkam aloqada bo'lgan. Qayd etilgan so'zlar keng umumadabiy hamda o'z navbatida, tor, maxsus sohaga taalluqlidir. Mazkur so'zlarning ifodalanuvchisi va ifodalovchisi turli sohalarda mos tushadi, ammo ular ma'no obyekti, axborot ko'lami, mazmun-ma'no turi bilan farqlanadi. Umumadabiy leksikaning boshqa bo'lagi yuz bergan ma'noviy o'zgarish oqibatida terminlar safiga o'tadi. Qoidaga ko'ra, umumadabiy tildan terminologik tizimga olingan so'zlar muayyan ilmiy tushunchani ifodalash uchun xoslanadi, ilmiy termin maqomiga ega bo'ladi. Masalan, o'zbek tili texnik terminologiyasi tizimida detallar, mexanizmlar, mashina qismlari hamda turli buyum-asboblarni anglatish uchun xoslangan ko'z, oyoq, qadam, barmoq, qo'ltiq, to'siq, qobirg'a, og'iz, tirnoq, quloq, pichoq, quti, taroq, qozon, qoshiq, panja, musht, tuynuk, til, tish singari so'zlar talay miqdorni tashkil qiladi. Ilmiy matnlarda bu so'zlar o'zlarining birlamchi (denotativ) ma'nosini yo'qotib, yakka ma'noli ilmiy terminga aylanadi. Ushbu maxsus tushunchalarni atash usuli an'anaviy, obyektiv hamda juda sarmahsul hisoblanadi. Yangi terminlarni hosil qilish hisobiga mavjud ehtiyojlarni qondirish mushkul kechgan hollarda majburiy chora sifatida til lug'at fondidagi so'zlarga murojaat etiladi. Mazkur guruhga tegishli so'z-ot va termin-otlar har xil denotatlarini ifodalashi bilan o'zaro farq qiladi. Ba'zi bir leksik birliklar misolida maxsus ma'noning shakllanish jarayonini kuzatish mumkin.

Umumilmiy leksika tarzida kuch fizika, texnika, harbiy ish, iqtisodiyot, huquqshunoslik sohalarida "qudrat", "kuchlar, qo'shinlar", "quvvat, qonuniy huquqqa egalik" kabi ma'nolarni ifodalashga xizmat qilmoqda – iroda kuchi; Yerning tortish kuchi; ish/ishchi kuchi; mamlakatning harbiy kuchlari; yangi qonun kuchga kirdi va sh.k. Umumadabiy leksik birlikning terminlashuv jarayoni natijasida omonimlashish sodir bo'ladi, ya'ni yangi ifodalanmish uchun ilgaridan ma'lum bo'lgan qobiqdan foydalaniladi. Mana shunday usulda, masalan, burun, qo'l, barmoq kabi terminlar shakllangan. Terminologik lug'atlarning salmoqli ulushini tashkil qiluvchi transterminlar o'z ifodasini shuningdek, izohli, ensiklopedik hamda tarjima (umumiy

va xususiylugʻatlarda ham topadi. Terminologik leksika va umumadabiy leksika oʻrtasidagi munosabat ikki yoqlama kechadi. Terminlarning umumadabiy leksika doirasiga oʻtishi ham ikki belgiga ega: a) bir qism terminlar umumiy kundalik hayotga oʻzlarining denotativ maʼnosida kiradi – kompyuter, internet, kosmos, kosmik kema, kosmik apparat, SMS, bayonnoma, mavze, viloyat, tuman, fermer, birja, deputat, fakultet, audit, depozit, biznes, megabayt, investor va sh.k.; b) boshqa guruh terminlar tub maʼnoviy oʻzgarishlar bilan oʻzlashtiriladi. Masalan, botanikada qollanuvchi boʻtakoʻz (“vasilek priplyusnutiy, vasilek siniy”) termini umumadabiy tilda ham “ulkan chiroyli koʻzlar” koʻchma maʼnoni, ham katta chiroyli koʻzli erkak yoki ayol kishini anglatadi.⁴

Logistika sohasida uchraydigan copy yoki noted kabe terminga aylanib ulgurgan soʻzlar esa oʻz maʼnolarini yoʻqotgan holda tushunarli deb tushuniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2020_5_40.pdf.
2. Verbitskaya M.V. Logistika atamalarini tarjima qilish xususiyatlari. M., 2004. – S. 2-7.